

แผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนา การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม*

จุฑาธิปต์ จันทร์เอียด**

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม 3) เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม จากสภาพแวดล้อมภายในที่มีความสำคัญมากที่สุด ได้แก่ ปัญหาจังหวัดขาดแผนยุทธศาสตร์การตลาดออนไลน์ของธุรกิจ ส่วนปัญหาจากสภาพแวดล้อมนอกที่มีความสำคัญมากที่สุด ได้แก่ ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล มีมลพิษทางน้ำ และปัญหาน้ำทะเลรุกพื้นที่น้ำจืด 2) ผลการศึกษาศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า จังหวัดสมุทรสงครามมีศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยวของพื้นที่มากที่สุด 3) ผู้วิจัยขอเสนอแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม ดังนี้ วิสัยทัศน์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม คือ จังหวัดสมุทรสงครามจะสร้างแบรนด์ท่องเที่ยวธรรมชาติ Low Carbon สัมผัสวิถีชาวสวนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สร้างแบรนด์ท่องเที่ยว Slowlife วิถีพุทธ เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นพัฒนาจิตใจ และสร้างแบรนด์ท่องเที่ยวเกษตรปลอดสารพิษ ชิมอาหารทะเลเพื่อสุขภาพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและกระจายรายได้สู่ชุมชน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามแนวคิดวิสัยทัศน์ คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและกระจายรายได้สู่ชุมชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาสังคมแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน และยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม และพัฒนาจิตใจ

คำสำคัญ : แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดสมุทรสงคราม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์ “แผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยพะเยา อาจารย์ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร.พยอม ธรรมบุตร, ดร.กาญจนา พงศ์พนรัตน์, ดร.สนั่น ตั้งเบญจสิริกุล

** นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา

Integrated Strategic Plan for Sustainable Tourism Development in Samut Songkhram Province

Jutatip Junead

Abstract

The objectives of this research were to (1) study the problem of sustainable tourism development of Samut Songkhram Province, (2) seek the potential for developing sustainable tourism of Samut Songkhram Province, and (3) develop a strategic plan for sustainable tourism development of Samut Songkhram Province.

The results of this study showed that the most important internal environment of sustainable tourism development of Samut Songkhram Province was the lack of online marketing strategy of business sectors, while the important external environmental problems were the problem of coastal erosion, marine pollution, and the encroachment of sea water into the freshwater. With regard to the study on the problem of sustainable tourism development of Samut Songkhram Province, research findings supported that this province has good tourism resources. Next, the researcher proposed a strategic plan for developing a sustainable tourism model for Samut Songkhram Province. Such strategic plan aimed to build natural tourism images in terms of Low Carbon, give an exposure to traditional ways of life of the local gardeners for environmental preservation, develop the so-called “slow life in the way of Buddhists” for cultural conservation and mental development and also devise a tourism brand of organic farming for economic development, and income distribution to the local community.

According to the sustainable tourism vision, a sustainable tourism development strategy contributed to the local economy and promoted income distribution to the communities. Additionally, it also enabled social integration, cultural preservation, and mental development.

Key words : Strategic plan, development, sustainable tourism, Samut Songkhram Province

บทนำ

ประเทศไทยจัดเป็นประเทศที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย และมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จากสถิติจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่า มีอัตราเพิ่มขึ้นทุกปี โดยในปี พ.ศ. 2558 ที่ผ่านมาจำนวนนักท่องเที่ยวรวมที่ 29,881,091 คน ก่อให้เกิดรายได้เข้าประเทศถึง 2.23 ล้านล้านบาท (กรมการท่องเที่ยว. 2558 : 2) ทำให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหลักที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจและนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมที่นำรายได้หลักเข้าสู่ประเทศมากที่สุดก็จริง จากอดีตที่ผ่านมาเราได้เห็นว่าการดำเนินการที่มุ่งเน้นแต่การหาประโยชน์จากความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว โดยมองข้ามมิติด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาด้านจิตใจ เป็นการบริหารจัดการที่ขาดการบูรณาการบริบทด้านต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว เพื่อให้เกิดการพัฒนาในภาพรวมอย่างยั่งยืน ดังนั้นเราจึงมีความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาการอย่างยั่งยืน และให้การพัฒนาเป็นไปถูกทิศทาง เราจึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางการใช้ทรัพยากรที่เหนือคู่แข่ง ปรับเปลี่ยนจุดอ่อนให้เป็นจุดแข็ง สร้างวิกฤตให้เป็นโอกาส เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นเข็มทิศนำทางให้สามารถพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน

แนวคิดด้านการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อการบริหารการพัฒนาเริ่มต้นจากในสหรัฐอเมริกา (ติน ปรัชญพทุทธิ. 2551 : 13) ในสมัยของประธานาธิบดีแฟรงกลิน รูสเวลต์ ได้มีการดำเนินโครงการพัฒนาบริเวณลุ่มน้ำในหุบเขาเทนเนสซี TVA (Tennessee Valley Authority) มีการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งโครงการดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างเกินคาด จึงเรียกการบริหารรูปแบบนี้ว่าการบริหารการพัฒนาในเวลาต่อมา ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้นำแนวทางการบริหารการพัฒนาของ TVA มาช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ในยุโรปที่เป็นพันธมิตรหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยกำหนดเป็นแผนมาร์แชลล์ (Marshall Plan) ขึ้น (เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2556 : 19) ได้มีการนำแผนนี้ไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งปรากฏว่า ได้ผลอย่างน่าพึงพอใจ จนทำให้มีนักพัฒนาจากทั่วโลกในการนำองค์ความรู้ไปเผยแพร่ขยายผลในประเทศกำลังพัฒนาต่าง ๆ เช่น แอฟริกา เอเชีย ลาตินอเมริกา เป็นต้น ในประเทศไทยนั้น ได้ริเริ่มมีการวางแผนเพื่อพัฒนาประเทศอย่างเป็นรูปธรรมในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ปัจจุบันประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะ 5 ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2504 - 2559 รวมทั้งสิ้น 11 ฉบับ มีแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ใช้อยู่ในปัจจุบัน

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด โดยต้องจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาตามกระบวนการ โดยเริ่มจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ การมีเป้าหมายของการพัฒนาที่ชัดเจน วิธีการดำเนินการ หรือแนวทางที่จะนำไปสู่การบรรลุผลการได้รับจันทานุมัติ จากการประชุม ระดมความคิด เป็นกรอบในการวางแผนกลยุทธ์ โดยสอดคล้องกับ

นโยบายรัฐบาลและแผนชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพต่อไป (เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2556 : 114)

โดยในปี พ.ศ. 2558 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดโครงการเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวทุกภูมิภาค ได้แก่ โครงการ “เมืองต้องห้าม...พลาด” ตามแนวคิดปีท่องเที่ยววิถีไทย โดยได้คัดเลือก 12 จังหวัดทางเลือกจาก 5 ภูมิภาคทั่วประเทศ ตามแนวนโยบายเชิงกลยุทธ์ด้านการตลาด เพื่อขยายฐานการท่องเที่ยวจากจังหวัดหลักที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือนเป็นจำนวนมากอยู่แล้ว เชื่อมโยงท่องเที่ยวไปยังจังหวัดทางเลือกทั้ง 12 จังหวัด ที่มีศักยภาพ มีจุดเด่น ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม และมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2558 : ออนไลน์) และหนึ่งใน 12 จังหวัดที่ได้รับการคัดเลือกว่า มีความโดดเด่นในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวิถีชีวิตตลอดจนศิลปและวัฒนธรรม อีกทั้งที่ตั้งอยู่ห่างจากสนามบินนานาชาติสุวรรณภูมิใกล้ที่สุดในบรรดา 12 จังหวัด นั่นก็คือ จังหวัดสมุทรสงคราม

จังหวัดสมุทรสงครามได้มีการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด 4 ปี (พ.ศ. 2557 - 2560) แต่มีประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ได้แก่ การส่งเสริมและพัฒนาให้จังหวัดเป็นศูนย์กลางการพักผ่อนและการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (กลุ่มงานยุทธศาสตร์จังหวัดสมุทรสงคราม. 2558 : ออนไลน์) ดังนั้นเมื่อเทียบกับการรองรับการท่องเที่ยวภายในจังหวัดแล้ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการกระทำของนักท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่ก็คือ ความเสื่อมโทรมและความเสียหายที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ประเพณี และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุต่าง ๆ ที่ผ่านมานั้นทางจังหวัดเน้นการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเชิงพาณิชย์โดยมุ่งหวังให้เกิดรายได้แต่ขาดการพิจารณาถึงมิติด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนมิติทางด้านจิตใจ และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการอนุรักษ์ ดูแล และการจัดการพื้นที่อย่างเป็นธรรม ฉะนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความจำเป็นและความสำคัญในการวางแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยว รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการช่วยกันระดมความคิดเห็นและหาแนวทางร่วมกันเพื่อสร้างแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสงครามต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม
2. เพื่อศึกษาศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม
3. เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (The Research and Development) ใช้วิธีการวิจัยแบบ

ผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) คือ แบบสอบถาม และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อศึกษาปัญหาและศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม ตลอดจนสร้างแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. เครื่องมือและวิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลขั้นต้นหรือข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary) เป็นการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงประเด็นในการวางแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม

1.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research)

1.2.1 ผู้วิจัยลงพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามเพื่อทำการศึกษาร่วมชุมชน

1.2.2 การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และการประชุมกลุ่มย่อย ประกอบด้วย ผู้แทนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ทั้งระดับผู้บริหารและระดับผู้ปฏิบัติการในพื้นที่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research : PAR) โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) รวมจำนวน 25 ราย (McMillan & Suhumacher. 1997 : 534) เพื่อแสดงความคิดเห็นด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม

1.3 ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จัดความสำคัญ จัดกลุ่มของเนื้อหา รวมถึงการวิเคราะห์ จำแนก และสรุปประเด็นสำคัญ (เอี่ยมพร หลินเจริญ. 2554 : 17-29)

1.4 การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) โดยการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่มาของข้อมูลในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล

1.5 นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนโยบาย งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม

2. เครื่องมือและวิธีการดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ

2.1 ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามการวิจัยเชิงปริมาณจากผลของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงครอบคลุมเนื้อหาอย่างสมบูรณ์

2.2 นำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมของเนื้อหา

2.3 ทดสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องของคำถามกับระดับความคิดเห็นต่อแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน (IOC) จากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้นี้มาคำนวณ แล้วปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน

2.4 ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปทำการทดสอบกับกลุ่มคน 30 คน เพื่อนำคำตอบมาหาความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของแบบสอบถามเช่นเดียวกับการทดสอบการเก็บข้อมูลจริงโดยวิธีวัดความ

สอดคล้องภายใน (Internal Consistency) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบัท (Cronbach's alpha coefficient) (สุวิมล ติรภานันท์. 2550 : 146)

2.5. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research)

ผู้วิจัยลงพื้นที่ในอำเภออัมพวา อำเภอเมือง และอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อสำรวจข้อมูลประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในพื้นที่มีประชากรที่ต้องทำการศึกษาเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง และพื้นที่โดยใช้ตารางสำเร็จของ Taro Yamane (ปัญญา อีระวิทย์เลิศ. 2545: 29) จากพื้นที่ที่กำหนดโดยวิธีเจาะจง ที่ระดับความคลาดเคลื่อนที่ 5% และมีระดับความเชื่อมั่น 95% ตั้งสมการ จำนวน 400 คน จากนั้นผู้วิจัยได้ใช้วิธีการแบ่งกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota sampling) แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มในสัดส่วนร้อยละ 25 ได้ดังนี้

- ภาครัฐ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวและการวางแผนยุทธศาสตร์จังหวัด ผู้วิจัยทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 100 คน

- ภาคเอกชน การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 100 คน

- ภาคประชาชน ทำการสุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Convenience Sampling) จำนวน 100 คน

- นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยทำการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) จำนวน 100 คน

2.6 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

2.6.1 รวบรวมแบบสอบถาม มาทำการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของแบบสอบถามจากการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภออัมพวา และอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

2.6.2 บันทึกข้อมูลลงในเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป โดยใช้โปรแกรม SPSS (Statistical package for social sciences)

2.6.3 นำผลการวิเคราะห์ดังกล่าว มาจัดทำแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสงคราม และอภิปรายผล โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) วิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ (Frequency) และแสดงผลออกมาเป็น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อบรรยายข้อมูลระดับความคิดเห็นที่มีต่อแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสงคราม

ผลการวิจัย

1. ปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และประชุมกลุ่มย่อยของทุกภาคส่วนในจังหวัดสมุทรสงคราม สามารถสรุปได้ดังนี้

ปัญหาจากสภาพแวดล้อมภายใน	ปัญหาจากสภาพแวดล้อมภายนอก
1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทางทะเล แม่น้ำ ลำคลอง มีปัญหามลภาวะทางน้ำ 2. ขาดการบูรณาการการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนภายในจังหวัดเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว 3. ขาดแผนยุทธศาสตร์และคณะกรรมการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 4. ขาดการสนับสนุนส่งเสริมในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้ประกอบการรายย่อย (SMEs) ในภาคการท่องเที่ยว 5. การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นอำนาจของกลุ่มคนจำนวนน้อย ขาดการกระจายรายได้ 6. จังหวัดสมุทรสงครามขาดแผนยุทธศาสตร์การตลาดออนไลน์ของธุรกิจท่องเที่ยว	1. แหล่งท่องเที่ยวของประเทศคู่แข่งบริเวณใกล้เคียงมีศักยภาพสูงขึ้น 2. เศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวมอยู่ในช่วงขาลง 3. ภาครัฐสนับสนุนด้านงบประมาณไม่เพียงพอต่อการพัฒนา 4. มีการกัดเซาะชายฝั่งทะเล มีมลพิษทางน้ำ และปัญหาน้ำทะเลรุกพื้นที่น้ำจืด 5. ประชาคมโลกมีปัญหามลภาวะ การก่อการร้าย การก่ออาชญากรรมข้ามชาติ และโรคระบาด 6. มีมลภาวะทางน้ำจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น ปัญหาน้ำเน่าเสียของแม่น้ำแม่กลองจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดต้นน้ำ

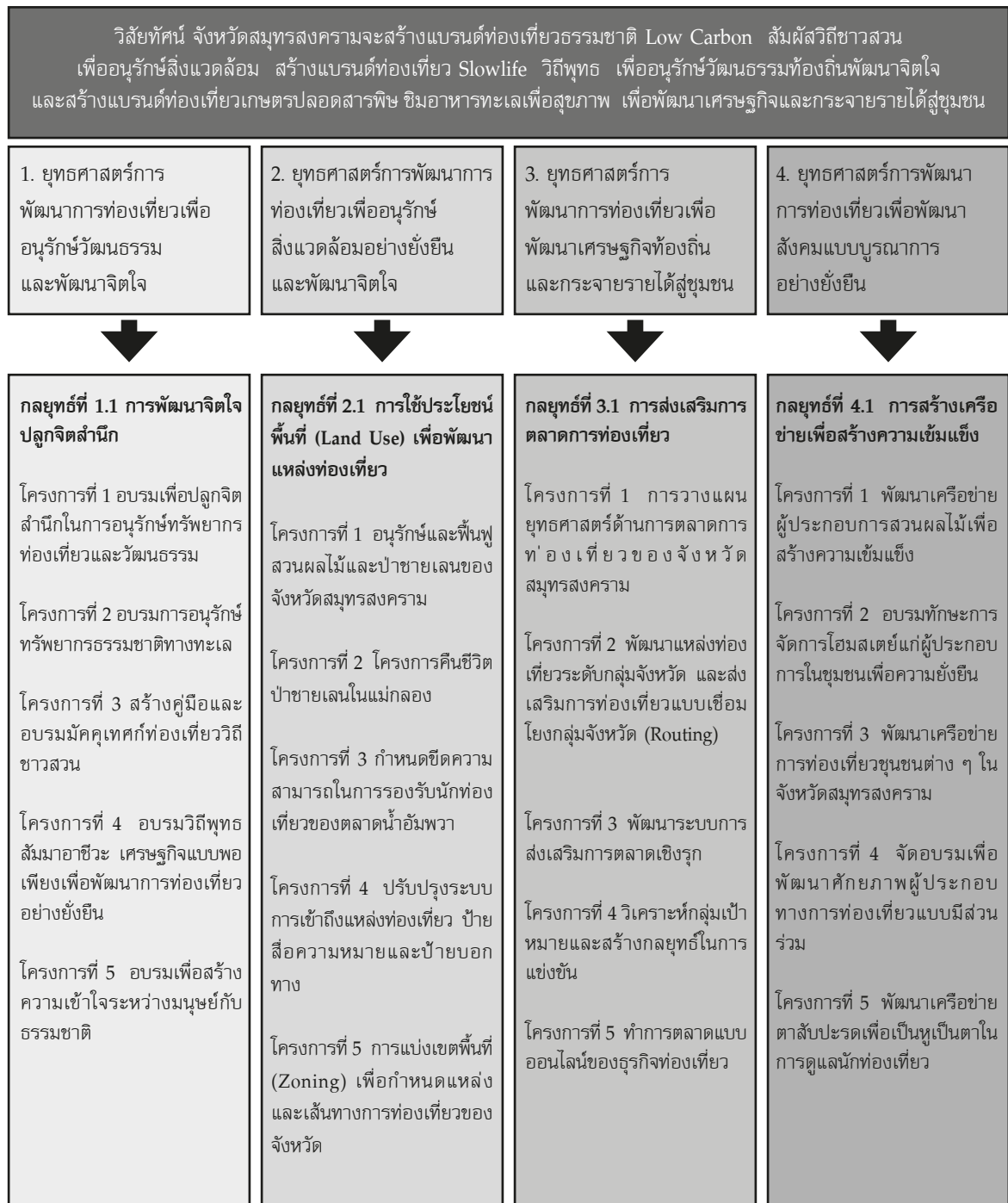
2. ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชน และนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงครามโดยภาพรวม สามารถสรุปได้ดังนี้

ศักยภาพ	X	SD	ระดับ
ด้านทรัพยากรท่องเที่ยวของพื้นที่	4.00	0.578	มาก
ด้านการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน	3.69	0.633	มาก
ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	3.82	0.661	มาก
ด้านกิจกรรม การเรียนรู้และการปลูกจิตสำนึก	3.79	0.690	มาก
รวม	3.82	0.640	มาก

ผู้วิจัยพบว่า ระดับความคิดเห็นต่อศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงครามโดยภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชน และนักท่องเที่ยว มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็น โดยรวม เท่ากับ 3.82 ซึ่งจัดอยู่ในระดับมาก โดยให้ความเห็นว่าศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยวของพื้นที่ มีความสำคัญเป็นอันดับแรก มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นเท่ากับ 4.00 ซึ่งจัดอยู่ในระดับมาก รองลงมา ได้แก่ ศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้มี

ส่วนเกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นเท่ากับ 3.82 ซึ่งจัดอยู่ในระดับมาก ศักยภาพด้านกิจกรรมการเรียนรู้และการปลูกจิตสำนึก โดยมีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นเท่ากับ 3.79 ซึ่งจัดอยู่ในระดับมาก และศักยภาพด้านการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นเท่ากับ 3.69 ซึ่งจัดอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ

3. แผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงครามมีดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1	ยุทธศาสตร์ที่ 2	ยุทธศาสตร์ที่ 3	ยุทธศาสตร์ที่ 4
กลยุทธ์ที่ 1.2 การอนุรักษ์วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตชุมชน โครงการที่ 1 โครงการอนุรักษ์ตลาดโบราณของจังหวัดสมุทรสงคราม ตลาดน้ำอัมพวา ตลาดน้ำท่าคา ตลาดน้ำบางน้อย ตลาดบางนกแขวก และตลาดดอนมโนรา โครงการที่ 2 จัดตั้งศูนย์ฝึกงานช่างสิบอย่างของไทยในแม่กลอง ณ อุทยานรัชกาลที่ 2 โครงการที่ 3 โครงการอบรมภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชาวสวนวิถีประมง ทำนาเกลือ โครงการที่ 4 จัดโครงการประกวดอาหารไทยโบราณ ณ อุทยานรัชกาลที่ 2 โครงการที่ 5 จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การทำเกษตรปลอดสารพิษ ณ บ้านบางพลับ	กลยุทธ์ที่ 2.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการที่ 1 โครงการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งทะเลจังหวัดสมุทรสงคราม โครงการที่ 2 โครงการป้องกันและลดกระทบจากน้ำทะเลรุกล้ำพื้นที่ทางการเกษตร โครงการที่ 3 เข้าร่วมโครงการจัดการน้ำกับกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง โครงการที่ 4 โครงการเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนในการรับสถานการณ์ภัยพิบัติ โครงการที่ 5 โครงการบำบัดน้ำในโรงแรมที่พัก	กลยุทธ์ที่ 3.2 การพัฒนาสินค้าและกิจกรรมการท่องเที่ยว โครงการที่ 1 กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงในอำเภอเมือง อัมพวา และบางคนที โครงการที่ 2 พัฒนาอาหารและสินค้าโอท็อปของจังหวัดสมุทรสงคราม โครงการที่ 3 สร้างแพ็คเกจท่องเที่ยวธรรมชาติ Low Carbon วิถีชาวสวน โครงการที่ 4 กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตชาวแม่กลอง โครงการที่ 5 การกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมรอบ ๆ ชุมชน กลยุทธ์ที่ 3.3 การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โครงการที่ 1 พัฒนาระบบการขนส่งมวลชนให้มีมาตรฐานสากลเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โครงการที่ 2 ยกระดับคุณภาพสินค้าที่ระลึกและบริการทางการท่องเที่ยวสู่มาตรฐานสากล โครงการที่ 3 กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวใหม่เพื่อกระจายการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม โครงการที่ 4 การจัดตั้งคณะกรรมการท่องเที่ยวจังหวัด โครงการที่ 5 จัดอบรมการจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน	กลยุทธ์ที่ 4.2 การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวสู่ชุมชน โครงการที่ 1 การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่ผลิตโดยชุมชน เช่น ปลาทุแม่กลอง น้ำตาลมะพร้าว กะปิส้มโอ เป็นต้น โครงการที่ 2 อบรมทักษะด้านการจัดการที่พัก ร้านอาหารและบริการทางการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐาน โครงการที่ 3 สร้างเครือข่ายผู้ประกอบการที่พักเพื่อส่งเสริมการกระจายรายได้ โครงการที่ 4 โครงการการจัดตั้งธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมด้านการท่องเที่ยว (SME) โครงการที่ 5 อบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม ประเพณี และประวัติศาสตร์

อภิปรายผล

จากการศึกษาปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม พบปัญหาจากสภาพแวดล้อมภายใน ได้แก่ ปัญหาจังหวัดขาดแผนยุทธศาสตร์การตลาดออนไลน์ของธุรกิจ ปัญหาขาดการบูรณาการการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนภายในจังหวัดเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว และขาดแผนยุทธศาสตร์และคณะกรรมการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน นับว่าเป็นอีกส่วนที่สำคัญยิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับคำกล่าวของเมตต์ เมตต์การุณจิต (2556 : 3) ว่า ความสำเร็จในการพัฒนาประเทศขึ้นอยู่กับหลายฝ่าย ตั้งแต่สถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน และในปัจจุบันองค์กรส่วนท้องถิ่นมีบทบาทอย่างมากในการเป็นตัวกลางสำคัญในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น

ปัญหาจากสภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล มีมลพิษทางน้ำ และปัญหาน้ำทะเลรุกล้ำพื้นที่น้ำจืด ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลและมลภาวะทางน้ำ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2558 : ออนไลน์) ปัญหาจากการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวของประเทศคู่แข่งบริเวณใกล้เคียงมีศักยภาพสูงขึ้น สอดคล้องกับผลการคาดการณ์ของ World Travel and Tourism Council (WTTC) คาดหมายให้เวียดนามมีอัตราการท่องเที่ยวสูงสุดเป็นอันดับ 7 ของโลก ในปี 2560 และในปัจจุบันรัฐบาลเวียดนามก็ให้ความสำคัญของการท่องเที่ยวตามลำดับ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2559 : 1) และปัญหาเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจของประเทศไทยในภาพรวมอยู่ในช่วงขาลง ซึ่งสอดคล้องกับ พิชัย นริพทะพันธุ์ (2559 : 1) กล่าวว่า โครงสร้างที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจไทยแต่ละส่วน ทั้งการส่งออก-การนำเข้า-การลงทุน-การท่องเที่ยว-ภาคการพลังงาน-การบริโภคภายในประเทศ เชื่อมโยงไปถึงการเมืองภายในประเทศ และภาพรวมเศรษฐกิจโลก เพื่อให้เห็นภาพรวมเศรษฐกิจไทยทั้งระบบในปีนี บนข้อสรุปที่ว่า เศรษฐกิจไทยปี 2559 ยังน่าเป็นห่วง และอีกหนึ่งปัญหาที่สำคัญด้านงบประมาณสนับสนุน ภาครัฐมีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว สอดคล้องกับผลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการ PAR และสอดคล้องกับ จิรัชยา บุญไตร (2555 : 74) พบว่า การพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหาดบึงเกลือ ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหาดบึงเกลือ ได้แก่ การขาดแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนโครงสร้างพื้นฐานงบประมาณในการสนับสนุนการท่องเที่ยวไม่เพียงพอ

จากการศึกษาศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการของจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า จังหวัดสมุทรสงครามมีศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยวของพื้นที่มากที่สุด สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดสมุทรสงคราม พ.ศ.2557-2560 (ศูนย์ข้อมูลข่าวสารจังหวัดสมุทรสงคราม. 2558 : ออนไลน์)

ผู้วิจัยขออภิปรายผลการวิจัยเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลในภาพรวมทั้งหมด มานำเสนอเชิงบูรณาการโดยเริ่มจากการกำหนดนโยบาย (Policy) ที่นำมาจากวิสัยทัศน์ซึ่งจะเป็นกรอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555

- 2559) (พยอม ธรรมบุตร. 2558) โดยผู้วิจัยจะบูรณาการแผนยุทธศาสตร์ (Strategy) หรือแผนงานหลัก (Plan) เพราะแผนหลักทั้ง 4 ประการจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้อง และให้ความสำคัญซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างสมดุลในการพัฒนายุทธศาสตร์ดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของเมตต์ เมตต์การุณจิต (2558 : 115) โดยมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ได้แก่ จังหวัดสมุทรสงครามจะสร้างแบรนด์ท่องเที่ยวธรรมชาติ Low Carbon สัมผัสวิถีชาวสวน เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สร้างแบรนด์ท่องเที่ยว Slowlife วิถีพุทธ เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นพัฒนาจิตใจ และสร้างแบรนด์ท่องเที่ยวเกษตรปลอดสารพิษ ชิมอาหารทะเลเพื่อสุขภาพ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและกระจายรายได้สู่ชุมชน สอดคล้องกับ แผนพัฒนาจังหวัดสมุทรสงคราม พ.ศ.2557-2560 (ศูนย์ข้อมูลข่าวสารจังหวัดสมุทรสงคราม. 2558 : ออนไลน์)

ข้อเสนอแนะ

จากข้อเสนอแนะในการวางแผนยุทธศาสตร์แบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้รับมาจากภาคส่วนต่าง ๆ สามารถที่จะสรุปภายใต้หัวข้อต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสงคราม

1. สำนักงานจังหวัดสมุทรสงครามควรสนับสนุนในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดอย่างจริงจัง พร้อมทั้งหาเงินสนับสนุนเพื่อพัฒนาโครงการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสงคราม

2. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรนำแผนยุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการฉบับนี้ ไปต่อยอดในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดสมุทรสงครามต่อไป

3. ภาคเอกชน ก็เป็นส่วนสำคัญที่จะเข้ามาจัดการในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการด้านการขนส่ง ผู้ประกอบการร้านอาหาร ผู้ประกอบการด้านที่พักแรม ผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยว ล้วนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสงคราม

4. ภาคประชาชน เป็นส่วนที่มีบทบาทไม่แพ้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ดังนั้นประชาชนในจังหวัดสมุทรสงครามควรให้ความร่วมมือและทำตัวเป็นเจ้าบ้านที่ดี รู้จักรักษาและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน เมื่อมีรายได้เข้ามาพัฒนาชุมชน พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ก็จะเลี้ยงตัวเองได้ สามารถเกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้

5. นักท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ครบวงจร และนักท่องเที่ยวก็ควรรู้บทบาทของตนเอง ว่าการเป็นนักท่องเที่ยวที่ดีเป็นอย่างไร ควรร่วมมือกันในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมของท้องถิ่นของแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อที่จะได้มีทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้อยู่นานยาว ไปสู่นักท่องเที่ยวรุ่นต่อรุ่น

6. เพียงแค่ทุกฝ่ายร่วมมือกัน รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองในพัฒนาการท่องเที่ยวจะสามารถเชื่อมโยงให้เกิดผลเชิงบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และนักท่องเที่ยว ทำให้การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการสมบูรณ์และเกิดประโยชน์สูงสุด

บรรณานุกรม

- กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558) **แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558 – 2560**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2558) **ฐานข้อมูลความรู้ทางทะเล**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.mkh.in.th/index.php/2010-03-22-18-05-34/2010-03-26-07-58-17> (15 เมษายน 2559)
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. (2558) **แผนพัฒนาจังหวัดสมุทรสงคราม พ.ศ. 2557-2560**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/oicssk/phaen-phathna-canghwad-smuthrsngkhram-ph-s-2557-2560> (10 มีนาคม 2559)
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2558) **เมืองต้องห้ามพลาต**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://12citieshiddengems.tourismthailand.org/> (22 เมษายน 2559)
- _____. (2559) **ตลาดด้านการท่องเที่ยวในเวียดนาม (สสว.)**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://tourisminvest.tat.or.th/aec/> (25 เมษายน 2559)
- จิรัชยา บุญไตร. (2555) **การพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาหาดบึงเกลือ อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2551) **การบริหารการพัฒนา ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญา อีระวิทยเลิศ. (2545) **การวิจัยทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- พยอม ธรรมบุตร. (2558) **เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชาการสัมมนา 2. พะเยา : มหาวิทยาลัยพะเยา**.
- พิชัย นริพทะพันธุ์. (2559) **เศรษฐกิจปี 59 ยุ่งยาก-ย่าแย่**. กรุงเทพมหานคร : ไทยโพสต์. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.thaipost.net/> (25 มิถุนายน 2559)
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2556) **ยุทธศาสตร์การพัฒนา : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติเชิงรุก**. นนทบุรี : บุ๊คพอยท์วิชาการ.
- ศูนย์ข้อมูลข่าวสารจังหวัดสมุทรสงคราม. (2558) **รายงานผลการดำเนินงานจังหวัดสมุทรสงคราม ประจำปี 2558**. สมุทรสงคราม : กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/oicssk/> (10 มิถุนายน 2559)
- สุวิมล ตีรกันันท์. (2550) **การสร้างเครื่องมือวัดตัวแปรในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ : แนวทางสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2554) **เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ**. พิษณุโลก : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. S. (1997) **Research in Education: A Conceptual Introduction**. New York : Longman.